

Emilia Ziółkowska

„Wiernie i szczerze służyć Jego Cesarskiej Mości Najjaśniejszemu Mikołajowi I” : o kulisach pracy budowniczego rządowego Andrzeja Gołońskiego

---

Sztuka Europy Wschodniej Искусство Восточной Европы Art of Eastern
Europe 1, 183-191

2013

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach
dozwolonego użytku.

POLSKA – ROSJA: SZTUKA I HISTORIA
ПОЛЬША – РОССИЯ: ИСКУССТВО И ИСТОРИЯ
TOM I

Emilia Ziółkowska
PISnSS

„Wiernie i szczerze służyć Jego Cesarskiej Mości
Najjaśniejszemu Mikołajowi I”.
O kulisach pracy budowniczego rządowego Andrzeja Gołońskiego

Postać Andrzeja Gołońskiego – zdolnego architekta z ogromnym dorobkiem, lecz o kontrowersyjnej i złożonej biografii, na którego losach zaważyły czasy zaborczego reżimu – pozostaje niemalże nieznaną. Tymczasem życiorys zawodowy Gołońskiego doskonale prezentuje typowy dla tego trudnego okresu „model” twórcy-architekta-urzędnika, powiązanego poprzez karierę z aparatem carskiej administracji i uwikłanego w sieć zależności od państwowego zleceniodawcy.¹

Andrzej Marcin Gołoński przyszedł na świat 24 listopada 1799 roku we Włocławku, jako najstarsze z czwórki dzieci farmaceuty Antoniego i Katarzyny z Kozackich (il. 1).² We wczesnym dzieciństwie trafił do Warszawy, gdzie obrał gruntowną edukację, kształcąc się najpierw w pijarskim Collegium Regium, następnie na prywatnej pensji Louisa Marchanda, a także w Szkole Elementarnej Artylerii i Inżynierii.³ W 1817 roku pełnoletni Gołoński wkroczył w poczet słuchaczy kursu budownictwa

i miernictwa na Wydziale Nauk i Sztuk Pięknych Uniwersytetu Warszawskiego.⁴ Jak potwierdzają zachowane archiwalia, młodzieniec będąc zdolnym i obowiązkowym, a przez to wyróżniającym się studentem, szybko zwrócił na siebie uwagę wykładowców, którzy postanowili dopomóc mu w jego dalszej edukacji uniwersyteckiej. W roku 1819 Gołoński otrzymał stypendium Komisji Rządowej Spraw Wewnętrznych, umożliwiające mu praktykowanie pod okiem profesora architektury Michała Kado, budowniczego rządowego.⁵ O tym, że utalentowany i pracowity student umiał ową stypendialną szansę właściwie wykorzystać, świadczy fakt zatrudnienia go już z początkiem 1820 roku na urzędowym stanowisku – został mianowany adiunktem budowniczym w Komisji Nadzoru Budowl Korony, przy Intendencji Generalnym Budowli Królewskich, znakomitym architekcie Jakubie Kubickim.⁶ Gołoński, podobnie jak każdy urzędnik wstępujący po raz pierwszy do służby, zobowiązany był do złożenia przysięgi na wierność carowi, która zawierała słowa przytoczone w tytule

---

¹ Niniejszy artykuł stanowi fragment pracy doktorskiej napisanej pod kierunkiem dr. hab. Ryszarda Mączyńskiego, prof. UMK w Katedrze Historii Sztuki i Kultury Uniwersytetu Mikołaja Kopernika w Toruniu, obronionej w 2013 roku.

² ADW AM (1784–1813: 236). Odpis aktu chrztu w: APW HW (1425: k. 76).

³ Łoza (1954: 97).

⁴ BUW (1816–1830: poz. 687). Zob.: Bieliński (1913: 614–615); Gerber (1977: 365).

⁵ Szwanowski (1973: 100).

⁶ AGAD KNKB (10: nlb).

Il. 1. Jan Sikorski, *Portret Andrzeja Gołońskiego*, 1845, w zbiorach Muzeum Narodowego w Warszawie

artykułu: „Obiecuję i przysięgam wiernie i szczerze służyć Jego Cesarskiej Mości Najjaśniejszemu Cesarzowi Wszech Rosji i Królowi Polskiemu”.⁷

Funkcja adiunkta odgrywała niezwykle istotną rolę dla przygotowania zawodowego przyszłego architekta, gdyż dała mu w gruncie rzeczy pierwszą okazję do samodzielnego wykorzystania i ugruntowania posiadanej wiedzy. Poza tym wpływowi Kubicki, widząc w pracowitym i dobrze rokującym młodzieńcu odpowiednią osobę do realizacji swoich ambitnych planów, mógł otworzyć przed nim olbrzymie możliwości i zapewnić znaczący awans zawodowy. Gołoński, będąc zastępcą i głównym asystentem intendenta, zarządzał pracami według projektów i pod kierunkiem Kubickiego przy realizacji najważniejszych inwestycji państwowych, m.in.: budowy ujeżdźalni przy Ogrodzie Saskim czy tarasu pod Zamkiem Królewskim, zwanego arkadami Kubickiego.⁸

Ukończywszy planowo studia na Uniwersytecie w 1821 roku, Gołoński zdał celująco egzamin i tym samym uzyskał tytuł magistra architektury i miernictwa. Wyjątkowo staranne wykształcenie, doświadczenie zdobyte podczas terminowania u ar-

chitekta Kubickiego, poparte złożonym egzaminem, ranga ukończonej uczelni oraz kontakty, nawiązane w tym czasie, niewątpliwie ułatwiły adeptowi sztuki budowlanej wkroczenie na zawodową drogę. Rok 1825 okazał się dla Gołońskiego przełomowy, gdyż decyzją namiestnika Józefa Zajączka otrzymał nominację na budowniczego wolno praktykującego w całym Królestwie Polskim.⁹ Najwyższy tytuł zawodowy uprawniał go do prowadzenia samodzielnej działalności architektonicznej. Niemniej jednak Gołoński zaangażowany w dalszym ciągu we współpracę z Kubickim, z jednej strony kontynuował prace już wcześniej podjęte, zyskując tym samym cenną okazję do dalszego zgłębiania warsztatu „mistrza”, zwłaszcza, że „Kubicki, obarczony wiekiem, jaśniejący w swoim czasie potęgą talentu, znalazłszy w Gołońskim godnego następcę, cały kierunek służby technicznej jemu poruczył”.¹⁰ Z drugiej zaś strony przypadło mu w udziale zmierzenie się z niecodziennymi, prestiżowymi przedsięwzięciami – najpierw zaangażowano go do opracowania i zrealizowania projektów dekoracji okolicznościowych w katedrze św. Jana oraz we wnętrzach Zamku Królewskiego podczas obchodu żałobnego po śmierci Aleksandra I w 1826 roku. Pomyślnie wywiązanie się z tegoż zadania sprawiło, iż w roku 1829 powierzono mu również zaprojektowanie i urządzenie otoczenia Zamku Królewskiego z okazji koronacji Mikołaja I, a rok później oprawy dla katafalku Jana III Sobieskiego w kościele kapucynów.¹¹

Trwająca dwanaście lat praca w charakterze adiunkta okazała się wielce istotna dla dalszego rozwoju kariery Gołońskiego, gdyż otworzyła mu drogę do najwyższych stanowisk urzędowych w administracji budowlanej. Po likwidacji w 1832 roku Komisji Nadzoru Budowl Korony, Gołoński awansował na budowniczego Komisji Rządowej Spraw Wewnętrznych. Wkrótce „świeżo upieczony” budowniczy rządowy powołany został na członka najważniejszego organu służb technicznych Królestwa – Rady Budowniczej.¹² Funkcjonująca od 1817 roku z inicjatywy Komisji Rządowej Spraw Wewnętrznych, Rada Budownicza była organem doradczym, który opi-

⁹ AGAD KNKB (1829: nlb); AGAD IGBK (1824, 1825/6: nlb); *Gazeta Polska*, 83 (1827): 327; *Gazeta Polska*, 100 (1827): 392; *Kurier Warszawski*, 81 (1827): 325; *Monitor Warszawski* (1827: 173).

¹⁰ *Kurier Warszawski*, 259 (1854): 1327; AGAD IGBK (1826/7: nlb).

¹¹ *Kurier Warszawski*, 170 (1830): 893.

¹² AGAD ZPC (202: nlb).

⁷ AGAD KNKB (1826: nlb).

⁸ AGAD KRSW (6447: k. 230). Por.: Szwankowski (1973: 103–104); Łoza (1954: 97).

Il. 2.
Widok cerkwi katedralnej Św. Trójcy na placu Krasieńskich w Warszawie (1835–1837), stan z ok. 1887, w zbiorach autorki

niował, zatwierdzał i korygował większość projektów architektonicznych z obszaru całego Królestwa Polskiego. Dla Gołońskiego współpraca w ramach Rady z dawnymi nauczycielami czy delegowanymi do wspólnych przedsięwzięć pracownikami różnych budowlanych urzędów, stanowiła kolejną szansę do zdobycia doświadczenia zawodowego pod okiem najlepszych specjalistów oraz zyskania szerszego spojrzenia na architektoniczno-urbanistyczne problemy kraju. Powołanie Gołońskiego na radcę budowniczego, oprócz prestiżowego znaczenia miało dla młodego architekta również wymierne korzyści finansowe: gwarantowało mu liczne i stałe zlecenia służbowe, a z czasem również prywatne.

Podstawowym obowiązkiem budowniczych rządowych była realizacja inwestycji budowlanych, finansowanych przez administrację Królestwa Polskiego. Po powstaniu listopadowym Komisja Rządowa Spraw Wewnętrznych zaczęła zlecać budowniczemu rządowym projektowanie i wnoszenie cerkwi prawosławnych. Gołoński był twórcą, który wielokrotnie brał udział w tego typu inwestycjach, gdyż szybko udowodnił, że bez problemów potrafi dopełniać służbowych powinności podczas urzędowania na odpowiedzialnym stanowisku. Pierwsze przydzielone mu zlecenie dotyczyło zaprojektowania i wzniesienia cerkwi garnizonowych: na terenie Cytadeli Aleksandryjskiej, twierdzy w Modlinie i Zamościu.¹³ Równocześnie Gołoński uczestniczył jako współprojektant (wraz z Antonim Corazim) oraz jako „budowniczy dyrygujący robotami”

Il. 3. Fasada cerkwi klasztornej św. Onufrego w Jabłecznej (1838–1840), stan obecny, fot. autorka

w przebudowie kościoła pijarów na sobór katedralny Św. Trójcy przy placu Krasieńskich w Warszawie (il. 2).¹⁴ Koniec lat trzydziestych i początek czterdziestych stanowił dla Gołońskiego okres wyjątkowo wyťažonej pracy i wielu zatrudnień tak w stolicy, jak i poza nią, kiedy to zajmował się m.in. projektowaniem przebudów kościołów na cerkwie w Radomiu i Lublinie oraz wzniesieniem cerkwi w Drohiczyńce i Jabłecznej (il. 3).¹⁵ W przypadku realizacji pozawarszawskich bezpośredni dozór Gołońskiego ograniczony był do minimum ze względu na stałe i liczne zatrudnienia w stolicy. Wobec tego miejscowy nadzór budowlany prowadzili, zgodnie z administracyjnym podziałem, budowniczowie

¹³ Paszkiewicz (1991: 53–54).

¹⁴ AGAD CWW (1836: 1 nn); AGAD CWW (1837: 1 nn). Por. Paszkiewicz (1991: 58).

¹⁵ Paszkiewicz (1999: 80, 82–83); Cynalewska-Kuczma (2004: 17, 61, 70).

Il. 4. Widok elewacji północnej Pałacu na Wodzie w Łazienkach z dawną cerkwią św. Aleksandra Newskiego, stan z ok. 1925, w zbiorach autorki

powiatowi i entrepreneurzy, co miało zapewnić prawidłowy technicznie i terminowy postęp robót.

Przykładna praca zapewniła architektowi kolejny sukces zawodowy – oto bowiem najwyraźniej spełniwszy pokładane w nim oczekiwania zwierzchników oraz z uwagi na jego pozycję w Radzie Budowniczej i wysokie kwalifikacje, został mianowany w 1840 roku przez namiestnika Iwana Paskiewicza Budowniczym Zarządu Pałaców Cesarskich w Łazienkach i Belwederze, z zachowaniem dotychczasowych obowiązków, przypisanych do posady Rady Budowniczego i Budowniczego Komisji Rządowej Spraw Wewnętrznych.¹⁶ Wobec tego zajął się kolejnym prestiżowym zadaniem, tzn. przebudową zachodniego pawilonu pałacu łazienkowskiego na cerkiew św. Aleksandra Newskiego, według wstępnych projektów rosyjskiego architekta Konstantyna Thona (il. 4).¹⁷ W związku z pełnionymi obowiązkami służbowymi Gołośki uczestniczył również w opracowywaniu koncepcji odrestaurowania i modernizacji gmachu Teatru Wielkiego jako Budowniczy Teatrów Warszawskich.

Rozległa praktyka architekta rządowego i związane z nią liczne obowiązki sprawiły, iż w niedłu-

gim czasie nazwisko Gołośkiego stało się znane w Warszawie i zaczęło na dobre przyciągać prywatnych inwestorów, nie tylko ze stolicy. Zatem mimo piastowanych funkcji urzędowych i licznych zajęć, architekt starał się jednocześnie realizować zamówienia prywatne, napływające głównie od przedstawicieli zamożnego mieszczaństwa i arystokracji. Zlecenia tego typu umożliwiały mu bowiem nie tylko eksperymentowanie w formach rozwijającego się na ziemiach polskich historyzmu, lecz również stosowanie na gruncie rodzimym nowatorskich rozwiązań technologicznych i materiałowych np.: kaloryferów. Czas ożywionej prosperity budowlanej nie pozostał również bez wpływu na znaczną poprawę sytuacji materialnej Gołośkiego, który zakupił w 1844 roku dwie sąsiednie posesje przy ulicy Granicznej, gdzie wznosił dla siebie okazałą kamienicę czynszową.¹⁸

Jednocześnie budowniczy-urzędnik powoływany był również do innych znaczących przedsięwzięć, związanych z działalnością naukowo-badawczą, co stanowiło swoiste dopełnienie kariery urzędniczej. W 1826 roku Rada Uniwersytetu powołała Gołośkiego na stanowisko wykładowcy

¹⁶ AGAD ZPC (1402: k. nlb).

¹⁷ AGAD ZPC (1846: k. 4nn); РГИА КМИД (472: л. 2nn).

¹⁸ APW HP (1425: k. 2 nn); *Kurier Warszawski*, 117 (1856): 4.

w Katedrze Perspektywy i Optyki, argumentując „teraz przy praktyce nie przestaje poświęcać się teorii, dał dowody dobrego smaku i pilności, zalecony jest przy tym dobrą obyczajnością”.¹⁹ Równocześnie od roku 1827 powierzono mu wykłady rysunku architektonicznego i machin, budownictwa cywilnego, a także prawa budowlanego w nowo utworzonej Szkole Przygotowawczej do Instytutu Politechnicznego.²⁰ Zamknięcie uczelni wyższych przez rząd rosyjski w wyniku represji powstaniowych pozbawiło Gołońskiego posad profesora. Od roku 1835 kontynuował pracę dydaktyczną, nauczając w Szkole Praktycznej Budownictwa przy Radzie Budowniczej, zaś dwa lata później dodatkowo znalazł zatrudnienie na kursach pedagogicznych.²¹ Jako doświadczony wykładowca wszedł w skład siedmioosobowego komitetu ekspertów, powołanych w 1843 roku przez Paskiewicza, dla sformułowania ustawy Szkoły Sztuk Pięknych w Warszawie. Uwieńczenie dokonań Gołońskiego na polu akademickiej działalności miało stanowić przejście kierownictwa nad Katedrą Architektury tejże uczelni w 1851 roku, lecz budowniczy odmówił sprawowania rzeczzonej funkcji, najprawdopodobniej ze względu na pogarszający się stan zdrowia i chęć skorzystania z trzymiesięcznego urlopu wypoczynkowego do „kąpieli morskich” w Dieppe.²²

Budowniczy rządowy pełnił również funkcje o charakterze społecznym, będąc aktywnym członkiem warszawskich instytucji charytatywnych: Rady Głównej Opiekuńczej Zakładów Dobroczynnych, Rady Szczegółowej Opiekuńczej Szpitala Dzieciątka Jezus oraz Warszawskiego Towarzystwa Dobroczynności.²³ Jako działacz tych instytucji, przyczynił się do poprawy stanu technicznego budowli pozostających pod nadzorem zakładów dobroczynnych, m.in. modernizując kamienicę, przeznaczoną na Instytut Położniczy szpitala Dzieciątka Jezus, rozbudowując główny gmach tej placówki czy urządzając zakład opiekuńczy dla sierot i ubogich Żydów.

Te wielokierunkowe działania umocniły pozycję Gołońskiego w lokalnym środowisku architektonicznym, czyniąc go niekwestionowanym specjalistą. Dzięki zadowalającym результатам pracy zyski-

wał nie tylko awanse oraz prestiżowe zamówienia oficjalne i prywatne, lecz również inne formy wynagradzania, gdyż – jak argumentowali przełożeni architekta – „pan Gołoński [...] odznacza się ciągle wzorową i pożyteczną swą pracą, i z tego względu zasługuje na wyjednanie mu nagrody”.²⁴ Architekt kilkakrotnie otrzymywał premie pieniężne i niecodzienne podarunki jak brylantowy pierścień, stanowiący wyraz wdzięczności cara Mikołaja i jego małżonki za należyte przygotowanie łazienkowskiej siedziby na pobyt monarszej pary.²⁵ Za służbę cywilną odznaczono go orderami: św. Stanisława klasy IV, potem klasy III oraz św. Anny klasy III.²⁶ W rezultacie za zasługi i za posiadane odznaczenia budowniczy otrzymał tytuł szlachecki, gwarantujący mu chociażby pierwszeństwo do awansu zawodowego (il. 5).²⁷ Zaś w roku 1850 z rozkazu cara architektowi przyznano tytuł radcy dworu.²⁸ Według tabeli rang cywilnych, Gołoński jako radca nadworny zajmował siódmą, a zatem dość wysoką klasę w urzędniczej hierarchii. Wysoka pozycja zawodowa, jaką Gołoński osiągnął, została doceniona również poza krajem, kiedy to w roku 1853 przyznano mu – za całokształt dokonań na polu sztuki – tytuł honorowego członka Cesarskiej Akademii Sztuk Pięknych w Sankt-Petersburgu. Było to jedno z najwyższych wyróżnień, którym mianowano wybitnych artystów z i poza Imperium Rosyjskiego.²⁹

Niestety Gołońskiemu nie było dane zbyt długo cieszyć się niedawnymi sukcesami. Na skutek choroby architekt zmarł 18 września 1854 roku, mając niespełna 55 lat.³⁰ Pomimo ogromnego dorobku i jego znaczenia dla rozwoju polskiej architektury dziewiętnastego stulecia, sylwetka budowniczego wzbudza przede wszystkim kontrowersje ze względu na uwikłanie w służbę rządową zaborczej władzy, co wiązało się – w ramach wykonywania obowiązków – z częstym angażowaniem architekta

²⁴ AGAD ZPC (202: nlb).

²⁵ *Gazeta Warszawska*, 310 (1850): 1; *Tygodnik Petersburski*, 90 (1850): 602.

²⁶ *Gazeta Warszawska*, 211 (1838): 1; Korespondent (1838: 1); *Tygodnik Petersburski*, 64 (1838): 368, *Tygodnik Petersburski*, 72 (1838): 411; *Gazeta Warszawska*, 107 (1844): 1; *Tygodnik Petersburski*, 29 (1844): 185.

²⁷ AGAD KRSW (7106: k. 68); AGAD DSKMS (106: k. 132–136, 196–197). Por.: Sęczyz, Górzyński (2007: 190).

²⁸ AGAD ZPC (10: k. 244); *Gazeta Warszawska*, 331 (1850): 1; *Tygodnik Petersburski*, 88 (1850): 582.

²⁹ РГИА АХ (789: л. 3, 7, 17–21); *Kurier Warszawski*, 290 (1853): 1425. Por.: Omilanowska (2004: 351–370).

³⁰ APW ASC (1854: k. 747). Odpis aktu w: APW HW (1425: k. 13).

¹⁹ Bieliński (1913: 608).

²⁰ AGAD ZPC (202: nlb). Por.: Głos (1829: 8, 10, 38–42, 72); Rodkiewicz (1904: 40–101).

²¹ Samujłło (1960: 256).

²² AGAD ZPC (10: k. 340).

²³ AGAD ZPC (202: nlb); *Gazeta Warszawska*, 17 (1849): 1.

Il. 5. Lakowy odcisk pieczęci szlacheckiej Andrzeja Gołońskiego z herbem Głowica, w zbiorach prywatnych

w przebudowy kościołów rzymsko-katolickich na cerkwie, stanowiących przejaw rusyfikacyjnej polityki caratu. Sytuacja zawodowa i realia pracy architekta rządowego skłaniają więc do refleksji nad wieloma problemami, reprezentatywnymi dla ówczesnego środowiska twórców działających w Królestwie Polskim na różnych szczeblach administracyjnej maszyny.

Przeważająca część specjalistów technicznych w okresie międzypowstaniowym pracowała w służbie rządowej na etatowych stanowiskach budowniczych, inżynierów i konduktorów. Uformowana w 1816 roku rządowa służba techniczna ściągnęła wielu wybitnych fachowców do ośrodków miejskich i tym samym wprowadziła ich w krąg szerszych kontaktów zawodowych. Bardzo niewielu specjalistów znajdowało zatrudnienie u przedsiębiorców prywatnych, ponieważ ci poprzestawali jeszcze najczęściej na usługach wykwalifikowanych majstrów lub też do wdrażania nowoczesnych technologii i montażu urządzeń sprowadzali fachowców z zagranicy, zwykle z Anglii.³¹ W tym kontekście służba rządowa stawała się jedyną alternatywą na uprawianie zawodu technicznego. Do wybuchu powstania styczniowego niezwykle liczne było grono architektów-Polaków, którzy znaleźli się w podobnej jak Gołoński sytuacji: Adam Idźkowski, Alfons Kropiwnicki, Jan Jakub Gay, Józef Lessel, Wacław Ritschel, Anicet Czaki, Józef Górecki, Bo-

nifacy Witkowski, Ludwik Kozubowski itd. Także inni polscy artyści wielokrotnie uczestniczyli w rządowych projektach np: rzeźbiarze Paweł Maliński i Konstanty Hegel, czy malarze Aleksander Kokular i Antoni Blank.³²

Praca budowniczego rządowego należała do uciążliwych, zarówno ze względu na ciągłe nagromadzenie czynności biurowych w kancelarii, jak również z powodu samych warunków pracy na placu budowy czy podczas podróży służbowych. Liczne zatrudnienia w terenie często uniemożliwiały prowadzenie na bieżąco korespondencji urzędowej czy sporządzanie dokumentacji. Konieczność nadrabiania więc zaległych spraw w kancelarii sprawiała, że architekci poświęcali o wiele więcej czasu na pracę, aniżeli inni urzędnicy. Co więcej zawód architekta rządowego wymagał nie tylko świetnego przygotowania merytorycznego, ale był także wyczerpujący fizycznie – bezpośredni nadzór nad budową czy choćby rzetelne potwierdzenie zgodności dziesiątków planów sytuacyjnych, projektowanych w całym Królestwie budynków, wymagało nieustannych wyjazdów w teren, co niekorzystnie odbiło się na zdrowiu Gołońskiego. Otrzymanie urlopu wypoczynkowego przez urzędnika-architekta nie było sprawą łatwą, zwłaszcza w okresie letnim z uwagi na kumulację wszelkich robót budowlanych, realizowanych na terenie miasta i prowincji. Tym bardziej, że urzędnicy w zasadzie byli pozbawieni prawa do urlopu, a władze podchodziły do kwestii udzielania urlopów bardzo rygorystycznie. Tylko wyjątkowe okoliczności, takie jak choroba czy konieczność załatwienia pilnych spraw rodzinnych, uzasadniały czasowe zwolnienie od pracy.³³ Dlatego na bliższe lub dalsze wojaże architekci wyruszyli bardzo rzadko – przeważnie raz w całej karierze urzędniczej.

Kwestia zależności od państwowego inwestora, ograniczenia wynikające ze współpracy urzędowej: konieczność noszenia munduru carskiego, obowiązek uczestnictwa w prawosławnych nabożeństwach z okazji rozmaitych państwowych i dynastycznych świąt, to niektóre aspekty służby najbardziej doskwierające urzędnikom. Ponadto biurokratyczny system carski w założeniu przewidywał inwigilację pracowników poprzez konieczność składania przysięgi na wierność carowi i deklaracji nienależenia do tajnych stowarzyszeń oraz kontrolę pozazawodowego życia urzędników, czemu służyć miały listy

³¹ Czepulis-Rastenis (1973: 96); Sobieszczański (1974: 392–396).

³² Paszkiewicz (1991: 204–205).

³³ Żywicki (2010: 58–60).

stanu służby i akta personalne, informujące m.in. o pochodzeniu społecznym żony, wieku i wykształceniu dzieci, stosunkach prywatnych pracownika. Wreszcie praca urzędowa z pewnością nie dawała architektom wielu okazji dla własnych poszukiwań artystycznych czy technologicznych.

Mimo rozmaitych niedogodności związanych z posadą urzędnika technicznego, trudnych warunków pracy i często braku perspektyw awansu, kandydatów na stanowiska w rządowej służbie było bardzo wielu. Stanowisko zapewniało bowiem pewne korzyści i przywileje: prawo do emerytury i nadania szlachectwa, zwolnienie z obowiązku służby wojskowej, nominacje, rozmaite formy gratyfikacji i odznaczeń lub fundowany przez rząd wyjazd zagraniczny, celem doskonalenia się w zawodzie. Poza tym płace rządowej służby technicznej były nieco wyższe od pensji innych urzędników tego samego szczebla. Oczywiście w przypadku architektów uzupełnienie pensji urzędniczej mogła stanowić praca prywatna, co zresztą przewidziane zostało przez władze, które kilkakrotnie regulowały wysokość dozwolonego wynagrodzenia.³⁴

Trudno przemilczeć fakt, że błyskotliwa kariera urzędnicza Gołońskiego rozwijała się w dużej mierze dzięki kontaktom personalnym i poparciu ze strony carskich dostojników: namiestnika Paskiewicza, prawosławnego biskupa Antoniego Rafalskiego czy dyrektora prezydującego w Komisji Rządowej Spraw Wewnętrznych Eugeniusza Gołowina. Z zagadnieniem służby urzędowej wiąże się również ściśle kwestia stanowiska, jakie Polacy „w carskich mundurach” zajmowali wobec niepodległości i suwerenności. Wobec powyższego nasuwa się pytanie czy mogli oni znaleźć wewnętrzny konsensus pomiędzy poczuciem polskości i przynależności do prześladowanego narodu a posłuszeństwem wobec władzy zaborczej? Czy współpraca z rosyjskim zaborcą była podyktowana wewnętrznymi przekonaniami czy niekorzystnymi warunkami na rynku pracy? Czy praca w zaborczym aparacie administracyjnym budziła jakieś wątpliwości, czy wymagała przezwyższania takowych, czy może w ogóle nie była rozważana w tych kategoriach? Konflikt między tym, kim urzędnicy byli w sferze prywatnej, a tym, czym zajmowali się w sferze publicznej, wydaje się niezwykle trudny, wręcz niemożliwy do pogodzenia. Wprawdzie są to kwestie niezwykle in-

trygujące, lecz mało uchwytnie z uwagi na brak odpowiednich źródeł i pewien psychologizm sytuacji.

Jednakże nie ulega wątpliwości, że właśnie praca w służbach budowlanych, oprócz stabilizacji finansowej, umożliwiła Gołońskiemu zdobycie koniecznego doświadczenia i umiejętności, a także rozgłosu, dzięki którym mógł prowadzić samodzielną i niezależną twórczość architektoniczną na zlecenie prywatnych inwestorów, rozwijając przy tym własne zainteresowania artystyczne. Abstrahując od tego, czy służba w aparacie państwowym podyktowana była wyłącznie potrzebą zarobkowania czy uprawiania wyuczonego zawodu, oficjalne posady dały Gołońskiemu możliwość spełnienia się w zawodzie, który traktował jak powołanie. Jako urzędnik odegrał wielce istotną rolę w kształtowaniu architektonicznego oblicza Warszawy oraz całego Królestwa, pełniąc służbę budowlano-inżynierską, jednocześnie rozpowszechniając na gruncie rodzimym nowatorskie rozwiązania technologiczne i materiałowe. Jego aktywność zawodowa stanowi także potwierdzenie dynamicznie zachodzących przemian artystycznych, wpisujących polską architekturę w nurt ogólnoeuropejskich zjawisk rozwijającego się historyzmu i epoki nowoczesności.

Źródła archiwalne

ADW AM 1784–1813 = Archiwum Diecezjalne we Włocławku (ADW), Akta Metrykalne (AM), sygn. 121. „Księga chrztów parafii św. Jana Chrzciciela we Włocławku 1784–1813”, s. 236.

AGAD CWW 1836 = Archiwum Główne Akt Dawnych (AGAD), Warszawa, Centralne Władze Wyznaniowe (CWW), sygn. 75. „Протоколы Комитета для устройства в Варшаве православного греко-российского кафедрального собора за 1836 год”, s. 1 nn.

AGAD CWW 1837 = AGAD, Warszawa, CWW, sygn. 76. „Протоколы Комитета для устройства в Варшаве православного греко-российского кафедрального собора за 1837 год”, s. 1 nn.

AGAD DSKMS 106 = AGAD, Warszawa, Deputacja Szlachecka i Kancelaria Marszałka Szlachty Guberni Warszawskiej (DSKMS), sygn. 106. „Akta dotyczące się wylegitymowanej szlachty oddziału mazowieckiego miasta Warszawy”, k. 132–136, 196–197.

AGAD IGBK 1824 i 1825/6 = AGAD, Warszawa, Intendent Generalny Budowli Korony (IGBK), sygn. 24. „Dziennik czynności Biura Intendenta Generalnego Budowli Królewskich na rok 1824 i 1825/6”, s. nlb.

³⁴ APR RGR (2113: 55–57).

- AGAD IGBK 1826/7 = AGAD, Warszawa, IGBK, sygn. 25. „Dziennik czynności Biura Intendenta Generalnego Budowli Królewskich na rok 1826/7”, s. nlb.
- AGAD KNBK 10 = AGAD, Warszawa, Komisja Nadzoru Budowl Korony (KNBK), sygn. 10. „Akta nominacji i uwolnień urzędników i oficjalistów”, s. nlb.
- AGAD KNBK 1826 = AGAD, Warszawa, KNBK, sygn. 20. „Akta wykonanej przysięgi na wierność Najjaśniejszemu Panu z 1826 roku”, s. nlb.
- AGAD KNBK 1829 = AGAD, Warszawa, KNBK, sygn. 22. „Akta wyciągów z akt stanu służby urzędników i oficjalistów z 1829 roku”, s. nlb.
- AGAD KRSW 6447 = AGAD, Warszawa, Komisja Rządowa Spraw Wewnętrznych (KRSW), sygn. 6447. „Akta Komisji Rządowej Spraw Wewnętrznych i Policji dotyczące się Zamku Królewskiego w Warszawie”, k. 230.
- AGAD KRSW 7106 = AGAD, Warszawa, KRSW, sygn. 7106. „Akta Komisji Rządowej Spraw Wewnętrznych dotyczące się Heroldii”, k. 68.
- AGAD ZPC 10 = AGAD, Warszawa, Zarząd Pałaców Cesarskich (ZPC), sygn. 10. „Akta Zarządu Pałaców Cesarskich w Warszawie dotyczące się rozkazów do zarządu cywilnego Królestwa Polskiego”, k. 340, 244.
- AGAD ZPC 202 = AGAD, Warszawa, ZPC, sygn. 202. „Akta Zarządu Pałaców Cesarskich w Warszawie dotyczące się Gołońskiego Andrzeja, budowniczego przy pałacach”.
- AGAD ZPC 1402 = AGAD, Warszawa, ZPC, sygn. 1402. „Akta dotyczące się utrzymania i restauracji zabudowań należących do pałaców cesarskich”, k. nlb.
- AGAD ZPC 1846 = AGAD, Warszawa, ZPC, sygn. 1465. „Akta Zarządu Pałaców Cesarskich w Warszawie dotyczące się budowy cerkwi prawosławnej przy pałacu Łazienkowskim w roku 1846”, k. 4 nn.
- APR RGR 2113 = Archiwum Państwowe w Radomiu (APR), Rząd Gubernialny Radomski (RGR), sygn. 2113. „Akta Rządu Gubernialnego Radomskiego dotyczące się budowania domów, trotuarów, brukowania ulic w miastach 8/9 instrukcji”, s. 55–57.
- APW ASC 1854 = Archiwum Państwowe m.st. Warszawy (APW), Akta stanu cywilnego parafii rzymskokatolickiej św. Krzyża w Warszawie (ASC), sygn. 27. „Akta urodzeń, małżeństw i zgonów w roku 1854”, k. 747.
- APW HW 1425 = APW, Hipoteka Warszawska (HW), sygn. 1425. „Posesja nr 1078b”.
- BUW 1816–1830 = Biblioteka Uniwersytetu Warszawskiego (BUW), Warszawa, sygn. 161, „Księga zapisu uczniów Królewsko-Warszawskiego Uniwersytetu 1816–1830”, poz. 687.
- РГИА АХ 789 = Российский Государственный Исторический Архив (Rosyjskie Państwowe Archiwum Historyczne, РГИА), Санкт-Петербург, Академия Художеств (АХ), ф. 789, оп. 2, д. 21. „О признании Академией разных лиц почетными вольными общниками”, л. 3, 7, 17–21.
- РГИА КМИД 472 = РГИА, Санкт-Петербург, Канцелярия Министерства Императорского Двора (КМИД), ф. 472, оп. 3, д. 401. „Дело о проектах на устройство православной церкви при лазенковском дворце в Варшаве”, л. 2 nn.

Bibliografia

- Bieliński 1913 = Bieliński, Józef: *Królewski Uniwersytet Warszawski (1816–1831)*, t. 3, Warszawa 1913: 608–610.
- Cynalewska-Kuczma 2004 = Cynalewska-Kuczma, Paulina: *Architektura cerkiewna Królestwa Polskiego narzędziem integracji z Imperium Rosyjskim*, Wydawnictwo Naukowe UAM, Poznań 2004.
- Czepulis-Rastenis 1973 = Czepulis-Rastenis, Ryszarda: „*Klasa umysłowa*”. *Inteligencja Królestwa Polskiego 1832–1862*, Instytut Historii PAN, Warszawa 1973.
- Gazeta Polska 1827 = *Gazeta Polska*, 1827, kronika.
- Gazeta Warszawska 1838, 1844, 1849, 1850 = *Gazeta Warszawska* 1838, 1844, 1849, 1850, kronika.
- Gerber 1977 = Gerber, Rafał: „Gołoński Andrzej” [w:] *Studenci Uniwersytetu Warszawskiego 1808–1831. Słownik biograficzny*, R. Gerber (aut.), Zakład Narodowy Ossolińskich, Wrocław-Warszawa 1977: 365.
- Głos 1829 = *Głos Jaśnie Wielmożnego Hrabiego Platera senatora, kasztelana, radcy stanu, prezesa rady Szkoły Politechnicznej miany przy publicznym otwarciu kursów Szkoły Przygotowawczej Instytutu Politechnicznego w dniu 14 października 1829 roku*, Warszawa 1829.
- Korespondent 1838 = *Korespondent*, 216 (1838): 1.
- Kurier Warszawski 1827, 1830, 1853, 1854, 1856 = *Kurier Warszawski*, 1827, 1830, 1853, 1954, 1856, kronika.
- Łoza 1954 = Łoza, Stanisław: *Architekci i budownictwo w Polsce*, Budownictwo i Architektura, Warszawa 1954.
- Monitor Warszawski 1827 = *Monitor Warszawski*, 37 (1827): 173.
- Omilanowska 2004 = Omilanowska, Małgorzata: „Polscy architekci w petersburskiej Akademii Sztuk Pięknych w latach 1814–1918”, *Biuletyn Historii Sztuki*, 3–4 (2004).
- Paszkievicz 1991 = Paszkievicz, Piotr: *Pod berłem Romanowów. Sztuka rosyjska w Warszawie 1815–1915*, Instytut Sztuki PAN, Warszawa 1991.
- Paszkievicz 1999 = Paszkievicz, Piotr: *W służbie Imperium Rosyjskiego 1721–1917*, Instytut Sztuki PAN, Warszawa 1999.

- Rodkiewicz 1904 = Rodkiewicz, Aleksander: *Pierwsza politechnika polska 1825–1831*, Kraków 1904.
- Samujłło (1960) = Samujłło, Julian: „Gołoński Andrzej” [w:] *Polski słownik biograficzny*, t. 8, Instytut Historii PAN i PAU, Wrocław-Warszawa 1960: 256–257.
- Sęczys, Górzyński 2007 = Sęczys, Elżbieta, Górzyński, Sławomir (oprac.): *Szlachta wylegitymowana w Królestwie Polskim w latach 1836–1861*, Wydawnictwo DIG, Warszawa 2007.
- Sobieszkański 1974 = Sobieszkański, Franciszek Maksymilian: *Rys historyczno-statystyczny wzrostu i stanu miasta Warszawy od najdawniejszych czasów aż do 1847 roku*, Konrad Zawadzki (oprac.), Państwowy Instytut Wydawniczy, Warszawa 1974.
- Szwankowski 1973 = Szwankowski, Eugeniusz: „Andrzej Gołoński – architekt zapomniany”, *Kwartalnik Architektury i Urbanistyki*, 1 (1973): 98.
- Tygodnik Petersburski 1838, 1844, 1850 = *Tygodnik Petersburski* 1838, 1844, 1850, kronika.
- Żywicki 2010 = Żywicki, Jerzy: *Urzędnicy: architekci, budowniczowie, inżynierowie cywilni... Ludzie architektury i budownictwa w województwie lubelskim oraz guberni lubelskiej w Królestwie Polskim 1815–1915*, Wydawnictwo UMCS, Lublin 2010.

Emilia Ziółkowska

“To Serve Faithfully and Loyally His Imperial Highness Nicholas I”: The life and work of governmental architect Andrzej Gołoński

The article depicts Andrzej Gołoński, one of the most prominent Polish architects of the first half of the 19th century, who worked in the difficult times of Russian reign in the Kingdom of Poland. Gołoński played an important part in creating the architectural image of Warsaw and the entire Kingdom of Poland by rendering construction-engineering services to the tsar and by promoting innovative technological and building material solutions in his native land. His professional activity produced dynamic changes in Polish architecture of those times, including the introduction of all-European trends of historicism and modernity.

Despite his considerable and varied achievements, the architect is often seen as a controversial figure due to the fact that he was employed by the Russian government. He was, for instance, required as part of his job specification to convert Roman Catholic churches into Orthodox churches in accordance with the Russianising policies of the period. The article briefly describes the professional life of this architect-official, his functions in the administrative apparatus, dependence on his governmental employer, working conditions as a governmental architect and the influence of his career in the office on his private architectural practice.